

SPRAWOZDANIA Z KONFERENCJI

Interdyscyplinarna konferencja naukowa *Spoleczne nierówności w obliczu choroby i śmierci* – 26–29 IX 2007 r.

Interdyscyplinarna konferencja naukowa *Spoleczne nierówności w obliczu choroby i śmierci* została zorganizowana przez Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Szczecińskiego pod kierunkiem prof. dr. hab. Edwarda Włodarczyka. Obrady konferencji odbywały się w klasycystycznym dworcu w Kulicach, który został wzniesiony przez brata Ottona von Bismarcka. Dzisiaj dworek jest w posiadaniu Uniwersytetu Szczecińskiego, znajduje się tam ośrodek konferencyjny wraz z częścią noclegową.

Uroczystej inauguracji konferencji dokonał prof. dr. hab. Edward Włodarczyk, który nakreślił ogólne założenia i cele spotkania, zaznaczając również, że problem społecznych nierówności w obliczu choroby i śmierci jest zagadnieniem zarówno demograficznym, jak i antropologicznym, towarzyszącym ludności nie tylko w przeszłości, lecz również w dzisiejszym świecie. Obrady konferencyjne prowadzili: prof. dr. hab. Iwona Roeske-Słomka (Poznań), prof. dr. hab. Cezary Kukło oraz prof. dr. hab. Edward Włodarczyk. Obrady zainicjowało wystąpienie księdza prof. Wiesława Dyki *Spoleczne nierówności w obliczu śmierci i choroby – w spojrzeniu filozofa-etyka*. Podjął on zagadnienie konferencyjne w jakże istotnym ujęciu: prawa człowieka do godnej śmierci mimo nierówności społecznych, jak również podejścia ludzi do choroby, interpretacji pojawiania się choroby w naszym życiu. Następnie dr Krzysztof Prętki (Poznań) w referacie *Nierówności społeczne jako przedmiot zainteresowania polityki społecznej w III Rzeczypospolitej* zaprezentował różnorodne koncepcje i propozycje polityki społecznej, jak również sposoby niwelowania nierówności społecznych w programach partii i ugrupowań politycznych na przestrzeni lat w III Rzeczypospolitej. Jan Domaradzki (Poznań) w swoim wystąpieniu *Kapitał biologiczny a nierówności społeczne – wzajemne uwarunkowania* podjął tematykę konferencyjną w ujęciu socjologicznym, zwrócił uwagę na zdrowie jako element decydujący o społecznej wartości człowieka, przynależności do określonej grupy. Autor wysunął tezę, iż zdrowie we współczesnej kulturze zajmuje bardzo istotne miejsce w hierarchii społecznych wartości, nie jest tylko stanem organizmu czy osobowości, lecz wartością kulturową i określonym stanem społecznym.

Po wyżej opisanych referatach wprowadzających, uczestnicy konferencji obradowali w sekcjach: demograficznej i antropologiczno-historycznej, ze względu na zróżnicowany charakter i tematykę przygotowanych materiałów.

W sekcji demograficznej zaprezentowano następujące referaty. Jolanta Skierska (Zielona Góra) – *Nierówności społeczne w świetle ksiąg zgonów parafii Zielona Góra z lat 1701–1750* – podjęła tematykę struktury społeczno-demograficznej w parafii zielonogórskiej oraz zróżnicowania zgonów, jak i pogrzebów ze względu na status społeczny zmarłych. Anna Mioduszevska (Białystok) – *Umieralność w Polsce Północno-Wschodniej w II połowie XVIII i I połowie XIX wieku. Przyczynek do analizy socjo-demograficznej* – przedstawiła na podstawie ksiąg metrykalnych stan badań nad zgonami i ich przyczynami na terenie obecnego województwa podlaskiego. Omówiła również wartość wykorzystanego źródła do badań demograficznych, a także podjęła temat kosztów pogrzebu. Dr Sabina Rejman (Rzeszów) – *Odzwierciedlenie śmierci w księgach metrykalnych z lat 1784–1880 z podmiejskich okolic Rzeszowa* – na podstawie rekonstrukcji rodzin przeanalizowała strukturę płci, wieku, miejsce zamieszkania, stan społeczny i przyczyny zgonów badanych populacji. W sekcji demograficznej referat *Analiza zgonów wśród toruńskich katolików według struktury społeczno-zawodowej w latach 1793–1914* przedstawiła również dr Agnieszka Zielińska (Toruń). Dokonała porównania umieralności w dwóch toruńskich parafiach katolickich: parafii Świętych Janów zamieszkałej przez najbogatszą ludność miasta oraz przedmiejskiej parafii Najświętszej Marii Panny, zamieszkałej głównie przez robotników niewykwalifikowanych i ich rodziny. Zróżnicowanie umieralności, tym razem niemowląt w obrębie jednego miasta, przedstawił w swoim wystąpieniu *Jedno miasto – dwa światy. Umieralność niemowląt w Szczecinie przed I wojną światową* dr Dariusz Szudra (Szczecin). Autor zwrócił uwagę odbiorców ukazaniem interesujących kwestii nie tylko w wymiarze społecznym, lecz również przestrzennym, przy zastosowaniu ciekawych rozwiązań multimedialnych. Badał zróżnicowanie poziomu umieralności niemowląt w kontekście przejścia demograficznego i epidemiologicznego oraz wszelkich mających na nie wpływ czynników. W nowatorski sposób zaprezentowany też został przez dr. Konrada Wnęka (Kraków) referat *Śmiertelność ludności Lwowa w latach 1857–1938. Aspekty demograficzne i społeczne*. Autor skupił się na chorobach i przyczynach zgonów występujących na terenie miasta dla różnych dzielnic i grup społecznych. Zobrazował to zagadnienie za pomocą różnorodnych wykresów, posługując się danymi liczbowymi, nie zapominając jednak o analizie przestrzennej. Interesujące wyniki badań przedstawiła także dr Dagmara Fleming-Cejrowska (Bydgoszcz). W wystąpieniu *Uwarunkowania higieniczne śmiertelności kobiet w świetle dziewiętnastowiecznej prasy kobiecej i poradników medycznych* omówiła zagadnienia postępu w medycynie w drugiej połowie XIX stulecia, rozpowszechnienie w tym okresie zasad medycyny, ale również rozżew między nowymi ideami a praktyką i mentalnością. W sekcji demograficznej, pierwszego dnia obrad, wyniki swojej pracy dla czasów współczesnych omówił również dr Paweł Zagożdżon (Gdańsk). W referacie *Zwiększone ryzyko zgonu wśród bezrobotnych – obserwacje epidemiologiczne z lat 1994–2004 w wo-*

jewództwie pomorskim dokonał analizy umieralności wśród bezrobotnych z obszaru Gdańska i powiatu gdańskiego, wykazując zwiększone w tej grupie ryzyko zgonu z powodu samobójstw, urazów, chorób odtytoniowych i odalkoholowych oraz choroby wieńcowej. Autor zastanawiał się też nad polityką zdrowotną w Polsce i możliwościami interwencji w zakresie zdrowotnych skutków bezrobocia.

Uczestnicy sekcji demograficznej podczas dyskusji, jak i przerw, zastanawiali się nad zaletami, lecz również wadami materiału o charakterze statystycznym, szukali najlepszego sposobu radzenia sobie z brakami źródłowymi dla badania populacji nowożytnych i dziewiętnastowiecznych.

Obrady sekcji antropologiczno-historycznej otworzył referat dr. Krzysztofa Guzikowskiego (Szczecin) *Nierówności społeczne w świetle przynależności do wspólnoty żywych i zmarłych na podstawie średniowiecznych nekrologów klasztornych*. Ukazane tu zostały społeczne różnice w populacjach średniowiecznych na podstawie analizy ksiąg memoratywnych, przechowywanych i uzupełnianych przez wspólnotę klasztorną. Następnie Anna Michałek-Simińska (Szczecin/Nancy) w wystąpieniu *Śmierć króla jako fakt kulturowy w Europie Środkowowschodniej na tle porównawczym* omówiła zagadnienie reakcji społecznych na śmierć władcy, sposoby radzenia sobie i funkcjonowania w tego typu przełomowym dla monarchii momencie, symbolikę rytuału pogrzebowego. Z kolei dr Rafał Simiński (Szczecin) w referacie *Mieszczanin i rycerz wobec śmierci w późnośredniowiecznych Inflantach* nakreślił podejście do śmierci na podstawie testamentów. Ukazał motywy ich wystawiania, a także zawartość, podjął kwestie pogrzebu i jego organizacji oraz wyboru miejsca pochówku. Przewodni temat konferencji w ujęciu antropologicznym podjęła też dr Renata Gałaj-Dempniak (Szczecin), omawiając zagadnienie *Choroba i śmierć szlachty w świetle pamiętników i utworów literackich okresu staropolskiego*. W kręgu zainteresowania autorki znaleźli się głównie mężczyźni, którzy pełnili czynnie służbę zbrojną, co wiązało się z dużym ryzykiem śmierci na polu bitwy lub w wyniku odniesionych ran. Badania wykazały istnienie ciągłego lęku wśród szlachty przez śmiercią, jak również pogodzenie się z jej nieuchronnością. Następnie odczytane zostały dwa referaty: dr Iwony Kuleszy-Woronieckiej (Białystok) *Choroba i śmierć na dworze magnackim w XVIII wieku*, w którym podjęta została tematyka podejścia do śmierci w najbogatszej grupie społecznej w okresie nowożytnym; oraz dr Małgorzaty Kameckiej (Białystok) *Doświadczenie choroby i śmierci na podstawie osiemnastowiecznych relacji polskich podróżników udających się do Francji*, w którym autorka omówiła postawy wobec choroby i śmierci, sposoby zabezpieczenia się przed nimi oraz wszelkiego rodzaju rady udzielane podróżnikom. *Idee, emocje, rachuby – Francuz epoki oświecenia wobec śmierci w rodzinie* to zagadnienie podjęte przez Aleksandrę Poradę (Warszawa). Referentka poruszyła kwestię zmian zachodzących w podejściu Francuzów w XVIII w. do przedwczesnej śmierci dziecka w najbliższej rodzinie czy też utraty współmałżonka w połączeniu z tzw. rewolucją witalną i wzrostem gospodarczym, a co za tym idzie przemianami demograficznymi. Pierwszego dnia obrad w sekcji antropologiczno-historycznej dyskutowano jesz-

cze nad dwoma wystąpieniami: Kai Marchel (Wrocław) *Choroby weneryczne w środowisku bohemy paryskiej na przełomie XIX i XX wieku*, w którym autorka omówiła problem prostytucji oraz „niezobowiązujących” kontaktów seksualnych, jak również regulacji prawnych dotyczących kontroli nad syfilisem, obowiązujących na przełomie XIX i XX w.; oraz Marty Staszczak (Wrocław) *Sytuacja osób chorych na AIDS w Republice Południowej Afryki w ujęciu antropologicznym*, w którym referentka przedstawiła stosunek rządu, jak i społeczeństwa Republiki Południowej Afryki do chorych na AIDS i osób zarażonych wirusem HIV. Zwróciła uwagę na brak programów edukacyjnych i prewencyjnych w kraju, w którym zamieszkuje pięć milionów zakażonych. Pierwszy dzień obrad zakończył referat wspólny dla obu sekcji prof. Jerzego T. Marcinkowskiego (Poznań) oraz dr. Tadeusza Kaczmarka (Piła): *Społeczne nierówności w obliczu śmierci i choroby – uwagi problemowe*. Wystąpienie to było swoistym podsumowaniem całodziennych rozważań w obu sekcjach. Interdyscyplinarny charakter konferencji, a przez to przyjazd naukowców różnych dziedzin, umożliwił wymianę doświadczeń, podzielenie się własnymi przemysleniami, a także kreatywną dyskusję.

Drugiego dnia konferencji, bez podziału na sekcje, obrady rozpoczął referat dr Anetty Głowackiej (Bydgoszcz) *Dobroczynność w obliczu śmierci w małych miastach wielkopolskich w XVII wieku*. Autorka na podstawie analizy testamentów przedstawiła zachowania ludzkie w obliczu śmierci, takie jak pobożne legaty: legowanie gotówki, dóbr ruchomych, a także nieruchomości na rzecz miejscowych kościołów, szpitali, ubogich, pobliskich konwentów. Te działania, świadczące o nasilonej pobożności, mogły wynikać nie tylko z religijności, ale także ze strachu przed śmiercią i karą za grzechy. Z kolei dr Robert Jop (Lublin) w wystąpieniu *Kryteria repartycji pochówków na cmentarzu i w kościele parafialnym w Łęcznej w XVIII wieku* zajął się przejawami społecznych nierówności wobec śmierci, jakimi były podziały przestrzeni grzebalnej na miejsca bardziej i mniej zaszczytne, a także różnice w formie wpisu zmarłych do metryki zgonów. Następnie wyniki swoich badań przedstawił dr Szczepan Kozak (Rzeszów) w referacie *Śmierć jako czynnik źródłotwórczy. Akta spraw spadkowych z obszaru Galicji*. Autor rozpatrywał źródłotwórczy aspekt śmierci, która przyczynia się do powstania dokumentów wykorzystywanych przez badaczy jako materiały do poznania życia i mentalności ludzi w przeszłości. Akta spadkowe, jak wykazał autor, są świetnym źródłem do badania ludzkich reakcji w kontekście śmierci, ale również kultury materialnej czy prawniczej. Dr Katarzyna Sierakowska (Warszawa) w wystąpieniu *Okopy I wojny światowej a społeczne nierówności w obliczu śmierci* podjęła zagadnienie zróżnicowania ludności wojskowej w czasie działań wojennych w przypadku śmierci.

Po dyskusji nad omówionymi wystąpieniami rozpoczął się cykl referatów traktujących nie tyle o nierównościach społecznych wobec śmierci, co o sposobach radzenia sobie z nimi i likwidowania tych podziałów. Jako pierwszy głos zabrał dr Arkadiusz Przybyłka (Katowice), który w wystąpieniu *Wpływ rozwoju górnictwa na kształtowanie się rozwiązań w zakresie ubezpieczeń brackich na Górnym Śląsku* omówił powstawanie i funkcjonowanie kas brackich w XIX w.

jako instytucji zajmujących się nie tylko zabezpieczeniem zdrowia, ale też ochroną inwalidów, emerytów i ich rodzin. Autor zwrócił też uwagę na fakt, iż instytucja Spółki Brackiej zyskała międzynarodową sławę i była wzorem dla innych regionów górniczych. Podobną tematykę, choć dotyczącą dzieci, podjęła dr Agnieszka Chlebowska (Szczecin) w referacie *W walce o wyrównywanie szans życia. Opieka nad dzieckiem jako obszar działalności organizacji kobiecych w Szczecinie na przełomie XIX i XX wieku*. Przedstawione tu zostały wyniki badań nad nurtami działalności pań z kręgów mieszczańsko-szlacheckich na Pomorzu, głównie zaś z organizacji funkcjonujących w Szczecinie, a także nad inicjatywami tychże organizacji, mającymi na celu pomoc sierotom oraz matkom i dzieciom z ubogich rodzin. Dr Renata Nowaczewska (Szczecin) zajęła się tematem *Równi wobec choroby i śmierci – reforma zdrowia i pomocy bezpośredniej w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej w pierwszych dekadach XX wieku*. Referentka omówiła specyfikę reformy zdrowia i opieki bezpośredniej w USA na początku XX w., która miała na celu wyrównanie szans osób potrzebujących, przy niedoskonałościach funkcjonującego systemu społecznego, ale przyczyniała się także do powstania podziału na „godnych” i „niegodnych” pomocy, a także wartościowania zakresu tej pomocy. Prof. Michał Musielak (Poznań) i Dorota Hędzalek (Poznań) przedstawili szczegółowo temat *Zastosowanie metod eugeniki negatywnej wobec osób psychicznie chorych w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej na początku XX wieku*. Zwrócili uwagę na powstanie nowej dziedziny nauki – eugeniki – w latach osiemnastych XIX w. w Anglii, ale również na fakt, iż w wyniku różnego typu działań i teorii eugeników niektóre stany wprowadziły różnorodne ograniczenia wobec osób psychicznie chorych, np. ograniczenie zawierania małżeństw, restrykcje imigracyjne czy sterylizację. Zagadnienie dostępu do prywatnej służby zdrowia w okresie okołomenopauzalnym podjęła Natalia Markwitz (Poznań) w referacie *Menopauza – „choroba” czy nowa jakość w życiu kobiety*. Autorka zwróciła uwagę, że nie każda kobieta może sprostać kosztom takiej opieki medycznej, tymczasem menopauza jest ważnym wydarzeniem w życiu kobiety i niesie ze sobą znaczące biologiczne i psychologiczne konsekwencje. Następnie odczytany został referat dr Joanny Nowosielskiej-Sobel (Wrocław) oraz dr. Grzegorza Sobla (Wrocław) *Instrumentalizacja poległych? Propagandowy wymiar działalności Śląskiego Związku Ochrony Stron Ojczystych (Schlesischer Bund für Heimatschutz) na obszarze opieki nad cmentarzami wojskowymi po I wojnie światowej*. Autorzy zajęli się analizą znaczenia i roli niemieckich cmentarzy po I wojnie światowej w procesie formowania się narodu niemieckiego, w szczególności zaś działaniami prowadzonymi w tym zakresie przez Śląski Związek Ochrony Stron Ojczystych. Ostatni referat – *Ukraińska Halicka Armia podczas epidemii tyfusu na Ukrainie 1919/1920. Wpływ epidemii na morale i świadomość polityczną żołnierzy oraz oficerów* – zaprezentował dr Grzegorz Skrukwa (Szczecin). Autor przedstawił sytuację w armiach ukraińskich w czasie epidemii tyfusu, która wywarła wpływ na nastroje polityczne i morale, a charakteryzowała się wzrostem alkoholizmu, pokątnego handlu lekami, lecz także przejawami solidarności i poświęcenia.

Ostatnim punktem konferencji była dyskusja, po której nastąpiło podsumowanie i zamknięcie obrad. Jak zgodnie stwierdzili zarówno prowadzący, jak i uczestnicy spotkania, podejmowane tematy, zagadnienia i kwestie są niezmiernie istotne dla rozwoju historii, demografii, antropologii, zaś badanie ich z pewnością wpłynie na dalszy rozwój ogólnie pojętych nauk społecznych. Studiowanie historii ludzi pogłębia naszą wiedzę o nas samych, udoskonala nas i poszerza nasze horyzonty. Jednocześnie uczestnicy konferencji uznali, iż tego typu spotkania naukowców różnych dziedzin powinny być w przyszłości kontynuowane, ułatwiają bowiem komunikację interdyscyplinarną i zapobiegają zamykaniu się środowisk uniwersyteckich.

Agnieszka Zielińska